

Pauliina Pietarila

VIHKOSTA VIIVAKOODIIN

Suomen lainakirjastojen käsin käytetyt lainausjärjestelmät

VIHKOSTA VIIVAKOODIIN

Suomen lainakirjastojen käsin käytetyt lainausjärjestelmät

Pauliina Pietarila
Opinnäytetyö
Kevät 2020
Kirjasto- ja tietopalveluala
Oulun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun ammattikorkeakoulu
Kirjasto- ja tietopalveluala

Tekijä: Pauliina Pietarila

Opinnäytetyön nimi: Vihkosta viivakoodiin: Suomen lainakirjastojen käsin käytetyt lainausjärjestelmät

Työn ohjaaja: Jorma Niemitalo

Työn valmistumislukukausi ja -vuosi: Kevät 2020

Sivumäärä: 37

Opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää, minkälaisia olivat Suomen lainakirjastoissa käsin käytetyt lainausjärjestelmät, miten ne kehittyivät ja mitkä syyt johtivat uusien lainausjärjestelmien käyttöön-ottoon. Opinnäytetyön toimeksiantajana toimii Oulun ammattikorkeakoulu.

Opinnäytetyö on historiallis-kvalitatiivinen, eli laadullinen tutkimus. Tutkimuksen tavoitteena on koota tietoa siitä, mitä olivat Suomessa käsin käytetyt lainausjärjestelmät, ja kuinka niitä käytettiin. Lisäksi tutkimuksessa sivutaan, lainausjärjestelmien toimintaan tiiviisti liittyneitä asioita, kuten luokittamista ja työympäristöä. Tutkimusmenetelmänä on käytetty historiallista tekstianalyysia ja lähteiden tarkoituksenmukaisuutta on arvioitu lähdekriittisesti. Lähdemateriaalina on käytetty kirjastoalan oppimateriaaleja, Suomen yleisten kirjastojen historiaa sekä kansalliskirjaston digitoituja aineistoja.

Suomen lainakirjastoissa käsin käytettyjä lainausjärjestelmiä olivat lainauspäiväkirja, lainausvihko, kuittijärjestelmät ja korttijärjestelmät. Lainausjärjestelmien valintaan vaikuttaneita tekijöitä olivat usein kirjaston koko, mahdolliset erityistarpeet, helppokäyttöisyys, taloudellisuus ja tehokkuus.

Opinnäytetyö on yleiskatsaus lainakirjastojen syntyhistoriaan ja varhaisiin lainaustekniikoihin. Asiaa on tutkittu pääosin kirjastonhoitajan näkökulmasta. Tutkimus ei ole kaiken kattava, joten mahdollisuuksia uusille tutkimuksille on useita. Uusia näkökulmia voisi löytää esimerkiksi haastatteluiden avulla.

Asiasanat: kirjastohistoria, lainausjärjestelmät, luokitus.

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree programme in Library and Information Services

Author: Pauliina Pietarila

Title of thesis: From booklet to barcode: Manual loan systems used by Finnish loan libraries

Supervisor: Jorma Niemitalo

Term and year when the thesis was submitted: Spring 2020   Number of pages: 37

The purpose of the thesis is to find out what kind of lending systems were used manually in Finnish loanlibraries, how they developed and what reasons led to the introduction of new lending systems. The thesis is commissioned by Oulu University of Applied Sciences.

The thesis is a historical-qualitative, ie qualitative research. The aim of the study is to gather information on what the lending systems used in Finland were and how they were used. In addition, the study considers issues closely related to the operation of lending systems, such as classification and the work environment. Historical text analysis has been used as the research method and the appropriateness of the sources has been assessed critically. The source materials used are library study materials, the history of Finnish public libraries and digitized materials from the Finnish National Library.

The manual loaning systems used in Finnish loan libraries were the lending diary, the lending booklet, receipt systems and card systems. Factors influencing the choice of lending schemes were often the size of the library, possible special needs, ease of use, economy and efficiency.

The thesis is an overview of the history of the origin of loan libraries and early borrowing techniques. The matter has been studied mainly from the librarian's point of view. Research is not all-inclusive, so there are many opportunities for new research. New perspectives could be found by doing interviews.

Keywords: library history, lending systems, classification.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	KIRJASTOHISTORIALLINEN TUTKIMUSTEHTÄVÄ	8
2.1	Tutkimusprosessi	8
2.2	Tutkimusongelmat	8
2.3	Tutkimusmenetelmät ja lähdemateriaali	9
3	LAINAKIRJASTOJEN SYNTY	10
4	HYLLYJÄRJESTYS JA LUOKITUS	12
5	LAINAUSJÄRJESTELMÄT	14
5.1	Lainauspäiväkirja	14
5.2	Lainausvihko	17
5.3	Kuittijärjestelmät	18
5.3.1	Kaksiosainen kuittijärjestelmä	18
5.3.2	Kolmiosainen kuittijärjestelmä	18
5.4	Korttijärjestelmät	19
5.4.1	Brownen järjestelmä	19
5.4.2	Newarkin järjestelmä	22
5.4.3	Yksikorttijärjestelmä	24
5.4.4	Detroit-järjestelmä	27
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	31
7	POHDINTA	34
	LÄHTEET	36

1 JOHDANTO

Päätös kirjastohistoriallisen opinnäytetyön tekemisestä oli itsestään selvä ja päätöstä tuki elämänmittainen kiinnostus historiaa kohtaan. Aikaisempaa kokemusta historian tutkimuksesta minulla ei ollut, mutta en antanut sen estää työhön ryhtymistä. Aiheen valinta ei ollut yhtä itsestään selvää, kuin tutkimusmenetelmän valinta. Aluksi harkitsin aiheeksi kirjastorakennusten historiaa, koska olen kiinnostunut historiallisesta arkkitehtuurista. Opinnäytetyöksi aihe olisi ollut mielestäni liian laaja ja oikeanlaisen rajauksen löytäminen haastavaa. Sopivaa aihetta ei tuntunut löytyvän, kunnes ammattiharjoittelun aikana kävin mielenkiintoisia keskusteluja kirjastotyöstä, pitkään alalla työskennelleiden kirjastonhoitajien kanssa, ja puheeksi tuli Detroit-menetelmä. Aihe jäi mieleeni pyörimään ja asiasta kiinnostuneena päätin valita opinnäytetyöni aiheeksi lainausjärjestelmät.

Historian ymmärrys ja kehityksen kulku auttaa arvostamaan kirjastojen nykyaikaista tekniikka ja vaikka kirjasto jatkuvasti kehittyy ja kehittää itseään, ovat tietyt asiat pysyneet muuttumattomina. Kirjaston toimintaa on aina ohjannut järjestelmällisyys, taloudellisuus ja asiakaslähtöisyys.

Pyrin löytämään vastaukset näihin kahteen tutkimusongelmaan: Minkälaisia olivat Suomen lainakirjastojen käsin käytettävät lainausjärjestelmät ja miten lainausjärjestelmät ovat muuttuneet ja kehittyneet aikojen saatossa? Suomen varhaisissa kirjastoissa käytetyissä lainausjärjestelmistä on melko vähän tietoa, eikä sitä ole juuri tutkittu. Siksi tutkimukseni jäi melko pintapuoliseksi.

Opinnäytetyöni on historiallis-kvalitatiivinen opinnäytetyö eli laadullinen tutkimus. Tutkimusmenetelmänä käytetään historiallista lähdekriittistä analyysiä. Tutkimuskohteena olivat Suomen yleisten kirjastojen historia, kirjaston hoidon oppaat, muut kirjastoalan koulutusmateriaalit, kirjastojen historiikit, sekä kansalliskirjaston digitoituidut aiheeseen liittyvät artikkelit. Opinnäytetyössä ei käsitellä tieteellisten kirjastojen lainausjärjestelmiä.

Pohjustan varsinaista tutkimuskohdetta Suomen yleisten kirjastojen historialla sekä tiiviisti lainausjärjestelmiin liittyvillä aiheilla, kuten luokituksella ja hyllyjärjestelmällä. Katsaus yleisten kirjastojen historiaan ja kehitykseen auttaa hahmottamaan syitä kirjastojen lainausjärjestelmien kehitykseen. Suomen yleisten kirjastojen historia osuudessa kerrotaan lyhyesti lainakirjastojen historiasta ja kuinka lainakirjastot saivat alkunsa. Tarkoitukseni on koota kattava katsaus Suomessa käsin

käytetyistä lainausjärjestelmistä ja niiden soveltamisesta käytännössä. Opinnäytetyön toimeksiantajana toimii Oulun ammattikorkeakoulu.

2 KIRJASTOHISTORIAALLINEN TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Historiantutkijan tehtävänä historiaa tutkittaessa on erottaa tutkittavasta aineistosta fakta ja fiktio, eli miten asiat ovat todellisuudessa olleet, eikä miten niiden väitetään olleen. Tutkijat työskentelevät ihmisten kesellä analysoiden ihmisten toimintaa ja ajattelua silloinkin, kun lukevat arkistojen asiakirjoja. Koska historia ei ole muodollinen tai eksakti tiede, vaaditaan historiantutkijalta kykyä ottaa etäisyyttä tutkimustilanteeseen ja tunnistaa omat ennakkonäkemykset tutkimusta kohtaan, jotta saavutettaisiin mahdollisimman objektiivinen tutkimustulos. (Kalela 2000, 13–14; Renvall 1983, 12.)

Historiallista tutkimusta tehdessä on tärkeää miettiä, miksi historiaa tutkitaan. Historioitsijoiden näkökulmasta peruslähtökohta tutkimuksen aloittamiselle on usein sama: koska historian tutkimus ja tuntemus on heidän mielestään tärkeää. Historian avulla voidaan lisätä kykyä ymmärtää nykyisyyttä menneisyyden tuottamalla perspektiivillä. (Autio, Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2001, 10.)

2.1 Tutkimusprosessi

Historian tutkimus voidaan jakaa neljään vaiheeseen. Ensimmäinen vaihe keskittyy aiheen, kysymyksen asetteluun sekä näkökulman ja alustavan kontekstin valintaan. Toinen vaihe keskittyy lähteiden valintaan lähde ja tekstikritiikkiä apuna käyttäen. Kolmannessa vaiheessa valittuja lähteitä analysoidaan erilaisten käsitteiden ja luokittelujen avulla. Analyysi voi olla joko kvantitatiivista tai kvalitatiivista. Viimeisessä vaiheessa rakennetaan oma tulkinta, pyritään ymmärtämään menneisyyttä ja hiotaan tutkimustulos vakuuttavaan muotoon. (Autio, Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2001, 145.)

2.2 Tutkimusongelmat

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on vastata seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Minkälaisia olivat Suomen lainakirjastojen käsin käytettävät lainausjärjestelmät?
2. Miten lainausjärjestelmät ovat muuttuneet ja kehittyneet aikojen saatossa?

Tutkimuksen aihe kiteytyy tutkimusongelmassa, jossa kuvataan työn tarkoitus ja tavoitteet. Tutkimusongelma puretaan tutkimuskysymyksiksi, joihin saadaan vastaukset tutkimusmenetelmien ja kirjallisten materiaalien avulla. Vastausten pohjalta ratkaistaan tutkimusongelma. Kysymysten asettelulla luodaan työlle runko. (Kananen 2008, 51.)

2.3 Tutkimusmenetelmät ja lähdemateriaali

Historiantutkijan tutkimusmenetelmä valikoituu tutkimusaineiston mukaan. Tavallisimmin käytetään historiallis-kvalitatiivista eli laadullista tutkimusta, koska usein tutkimus tehdään kirjallisesta aineistosta. Laadullisen tutkimuksen yleisimpiä aineistonkokoamismenetelmiä ovat haastattelu, kysely, havainnointi ja erilaiset dokumentit. (Tuomi 2018, 83.)

Historiallinen analyysi on tekstianalyysia, jonka tarkoituksena kuvata historian tapahtumia todennukaisesti ja luoda kokonaiskuva menneisyydestä tarkastelemalla todellisuutta sen ulkopuolelta. Lähdekriittinen ajattelu syntyi historiallisen aineiston epävarmuustekijöiden myötä, sillä haluttiin tuottaa varmaa tietoa menneisyydestä. Toisaalta paikkansapitävyyden sijasta on ryhdytty puhumaan enemmän pätevästä tiedosta, jolloin periaatteessa lähde kuin lähde kelpaa todisteeksi. (Hietala 2001, 23; Kalela 2000, 90–92; Tuomi 2018, 117.)

Opinnäytetyön tutkimuskysymyksiin vastaamiseen käytettävät lähdemateriaalit on valittu lähdekritiikkiä apuna käyttäen ja lähdemateriaaleista on pyritty ottamaan käyttöön vain opinnäytetyön kannalta relevantit lähteet. Lainakirjastojen ja lainausjärjestelmien varhaisvaiheiden lähdemateriaalina on käytetty Suomen yleisten kirjastojen historiaa, kirjaston hoidon oppaita, kirjastoalan koulutusmateriaaleja, kirjastojen historiikkeja, sekä kansalliskirjaston digitoituja dokumentteja aiheeseen liittyen. Lähdeteokset ovat suomenkielisiä.

3 LAINAKIRJASTOJEN SYNTY

Yleisten kirjastojen edelläkävijöitä olivat kirkkojen kirjakokoelmat, jotka palvelivat pääasiassa papiston ja yliopistossa opiskelevien tarpeita, ja joista myös korkea-arvoiset seurakuntalaiset saattoivat lainata itselleen kirjoja. Kirkkojen kokoelmat sisälsivät pääasiassa hengellistä kirjallisuutta 1700-luvulle saakka, jolloin kokoelmaan alettiin hankkia muutakin aineistoa. (Holmberg 1977, 33-34; Suomen kirjastoseura, Blinnikka, Holmberg & Lehväslaiho 1984, 11.)

1800-luvulla saivat alkunsa pitäjänkirjastot, joita perustettiin kirkkojen sakasteihin. Pitäjänkirjastojen kokoelmat koostuivat yleistajuisesta tietokirjallisuudesta ja kaunokirjallisuudesta. Rahvas alkoi lainata kirkosta kirjallisuutta vasta 1800-luvun puolivälin jälkeen, jolloin lukutaito alkoi levitä ympäri Suomea. (Suomen kirjastoseura ym. 1984, 11.)

Yleisten kirjastojen esivaiheena pidetään myös lukuseurojen kirjastoja, joita perustettiin paljon 1700–1800-luvun vaihteessa. Lukuseuroja perustettiin virkamiesten ja porvariston tarpeesta hankkia itselleen hyödyllistä ja tarpeellista luettavaa. Kokoelmat sisälsivät runsaasti kaunokirjallisuutta, mutta pääpaino oli maantieteellisen, historiallisen ja poliittisen kirjallisuuden hankinnassa. Lukuseurojen kirjastoja ylläpidettiin vuosimaksuilla, mutta maksua vastaan kirjoja saivat lainata myös lukuseuran ulkopuoliset henkilöt. (Holmberg 1977, 33; Suomen kirjastoseura ym. 1984, 11.)

1800-luvun alussa Suomeen saapui kansallisen herätyksen kausi, jonka perimmäisenä tarkoituksena oli rahvaan yleissivistyksen lisääminen. Oppimattoman rahvaan sivistämiseksi perustettiin ensimmäiset kansankirjastot. Kirjastot nähtiin myös keinona edistää suomenkielisen kirjallisuuden yleistymistä. Kansankirjastot perustettiin hyväntekeväisyshengessä. Kirjastojen perustajina toimivat papit, virkamiehet ja ylioppilasosakunnat. Varat kirjastojen perustamiseen ja ylläpitoon hankittiin usein lahjoituksilla, keräyksillä ja arpajaisilla sekä juhlatilaisuuksia järjestämällä. (Holmberg 1977, 34; Suomen kirjastoseura ym. 1984, 11.)

Ensimmäisenä rahvaalle tarkoitettuna kirjastona pidetään vuonna 1803 Anjalaan vapaaherra Gottlieb Wreden perustamaa Reginakoulun kirjastoa. Kirjasto sai nimensä Wreden äidin mukaan, joka oli määrännyt testamentissaan 500 pankkiriksiä lukukoulun perustamista varten. Kirjaston kirjat oli saatu lahjoituksina ja ne oli tarkoitettu kylälaisten käyttöön lainoista perittävää maksua vastaan. Muita merkittäviä kansankirjastoaatteen puolestapuhujia olivat 1820-luvulla Helsingin yliopiston

suomenkielenlehtori K.A. Gottlund ja 1840-luvulla Liperin rovasti Europaeus. (Holmberg 1977, 34; Mäkinen 2009,83–84.)

Todellisen alkusysäyksensä kansankirjastoliike sai kuitenkin vasta Juho Pynnisen vuonna 1845 Kanava-lehdessä julkaistujen kirjoitusten myötä. Pynninen oli köyhistä oloista, mutta oli lukemaan oppineena ja sitkeän itseopiskelun kautta päässyt viipurilaiseen kauppaliikkeeseen puotipalvelijaksi. Hänen toiveenaan oli, että muutkin saisivat mahdollisuuden päästä osaksi kirjojen välityksellä saatavasta opista ja hyödyistä. Pynnisen kirjoitukset kirjastojen perustamisen tarpeellisuudesta tunnetaan nimellä Pynnisen herätyshuuto. Kirjoitukset saivat välittömästi vastakaikua ja kirjastoja alettiin perustaa ympäri Suomea nopealla tahdilla. (Holmberg 1977, 34.)

4 HYLLYJÄRJESTYS JA LUOKITUS

Varhaisissa kirjastoissa kirjat sijoitettiin hyllyille niiden saapumisjärjestyksessä. Kirjan sijoituspaikka osoittamaan liimattiin kirjanselkään lippu, jossa oli hankintanumero. Tällaisesta hyllyjärjestyksestä käytettiin nimeä mekaaninen hyllyjärjestys. Sen hyviä puolia olivat tilansäästö, ja uusien kirjojen lisääminen kokoelmaan oli yksinkertaista ja hyllytys nopeaa. Mekaanisesta hyllyjärjestyksestä tietyn kirjan etsiminen oli hidasta, koska löytääkseen kirjan piti ensin etsiä kirjan numero tai muu paikan merkintä luettelosta. Saman kirjailijan eri kirjat, sekä saman aiheiset kirjat sijoituivat hyllylle eri kohtiin, mikä hankaloitti kirjojen löytymistä. (Kannila 1955, 85–87.)

Avohyllyjärjestelmän saavuttua Suomeen, mekaanisesta hyllyjärjestyksestä luovuttiin, sen toimimattomuuden vuoksi. Avohyllyjärjestelmän myötä huomattiin, kuinka tärkeää on, että kirjat pystytään jakamaan erilaisiin ryhmiin, luokkiin, sarjoihin tai osastoihin, kirjan sisältämän tiedon perusteella. Yleisimpiä vanhoja ryhmäjakoja olivat hengelliset ja maalliset tai kaunokirjallisuus ja tietokirjallisuus. Kirjastojen kasvaessa tarve monipuolisemmalle luokitusjärjestelmälle korostui. (Kannila 1955, 86–87, 90.)

Kansankirjastoissa hyllyjärjestyksestä päättivät kirjastonhoitajat oman makunsa mukaan. Kirjastojen kasvaessa huomattiin kuitenkin, kuinka paljon etuja on siitä, että kaikki kirjastot noudattaisivat samaa luokitusjärjestelmää, jolloin kirjastosta toiseen siirtyvän kirjastonhoitajan työ helpottuisi ja myös paikkakunnalta toiselle muuttavan lainaajankin olisi helpompi etsiä lainoja uudesta kirjastosta. Vaikka luokituksen pääasiallinen tarkoitus oli auttaa kirjastonhoitajaa tiedonhaussa, toimi se loistavasti myös hyllyjärjestyksenä. Saman aiheiset kirjat löytyivät samasta kohdasta tekijän mukaan aakkosjärjestyksessä, ja niin hoitajia kuin lainaajakin pystyi helposti hakemaan tietyn kirjan sille ennakoon määritetystä paikasta ilman kirjaluettelon käyttöä. Yhteisellä luokitusjärjestelmällä pystyttiin keräämään yhtenäinen lainaustilasto koko Suomesta. (Kannila 1955, 90.)

Yhteisen luokitusjärjestelmän merkitys oli kaikille selvä, mutta luokitusjärjestelmän valinta aiheutti kirjastopiireissä ongelmia. Eniten kannatusta sai amerikkalainen kirjastomies Melvil Deweyn keksimä luokitus, jonka kansanvalistusliikkeessä vaikuttanut A. A. Granfelt oli esitellyt teoksessaan *Opas Kansankirjastojen hoidon oppaassa*, ja joka oli jo onnistuneesti otettu käyttöön useissa kaupunginkirjastoissa. Deweyn järjestelmän käyttöönottoa vastusti H. F. Soveri, jonka mielestä Deweyn järjestelmä oli Suomen oloihin soveltumaton. Soveri loi oman luokitusoppaan kilpailemaan

Deweyn rinnalle, mutta päätös Deweyn valinnasta oli kuitenkin jo tehty. Tärkeimpänä kriteerinä oli valita järjestelmä, joka toimisi mahdollisimman monenlaisissa kirjastoissa tyydyttävästi ja käytännöllisesti. Dewey oli tähän tarkoitukseen sopiva, eikä sen käyttö vaatinut käyttäjältään erityistietämystä. Ruotsinkielisen kirjallisuuden luokituksessa käytettiin Deweyn rinnalla Ruotsissa käytettävää luokitusjärjestelmää, jossa luokat merkittiin kirjaimin. (Kannila 1955, 90–91; Vatanen 2002, 142–144.)

5 LAINAUSJÄRJESTELMÄT

Hyvä lainausjärjestelmä antoi kirjastonhoitajalle vastauksia monenlaisiin kysymyksiin, joiden avulla pystyttiin tehostamaan ja kehittämään kirjaston palveluita ja toimintaa. Hyvän lainausjärjestelmän avulla saatiin selville missä kirja milloinkin oli, oliko se lainassa, kenellä kirja oli lainassa ja onko kirja palautettu ajoissa ja kuinka monta kertaa kirja on ollut lainassa, että pystyttiin päättämään minkälaisia kirjoja kirjastoon tarvittiin lisää. Yhtenäisen lainausjärjestelmän luominen ja käyttöönotto ei ollut yhtä tärkeää luokitukseen verrattaessa. Tärkeintä oli, että lainausjärjestelmä olisi luotettava, helppo, halpa ja vastaisi kohtuullisesti kirjaston tarpeisiin. Jokaisella kirjastolla oli omanlaisensa yksilölliset tarpeet ja vaatimukset lainausjärjestelmää valittaessa. (Erilaisia kirjastojen lainausjärjestelmiä 1915, 6; Kannila 1931, 181–182; Mäkinen 2009, 273.)

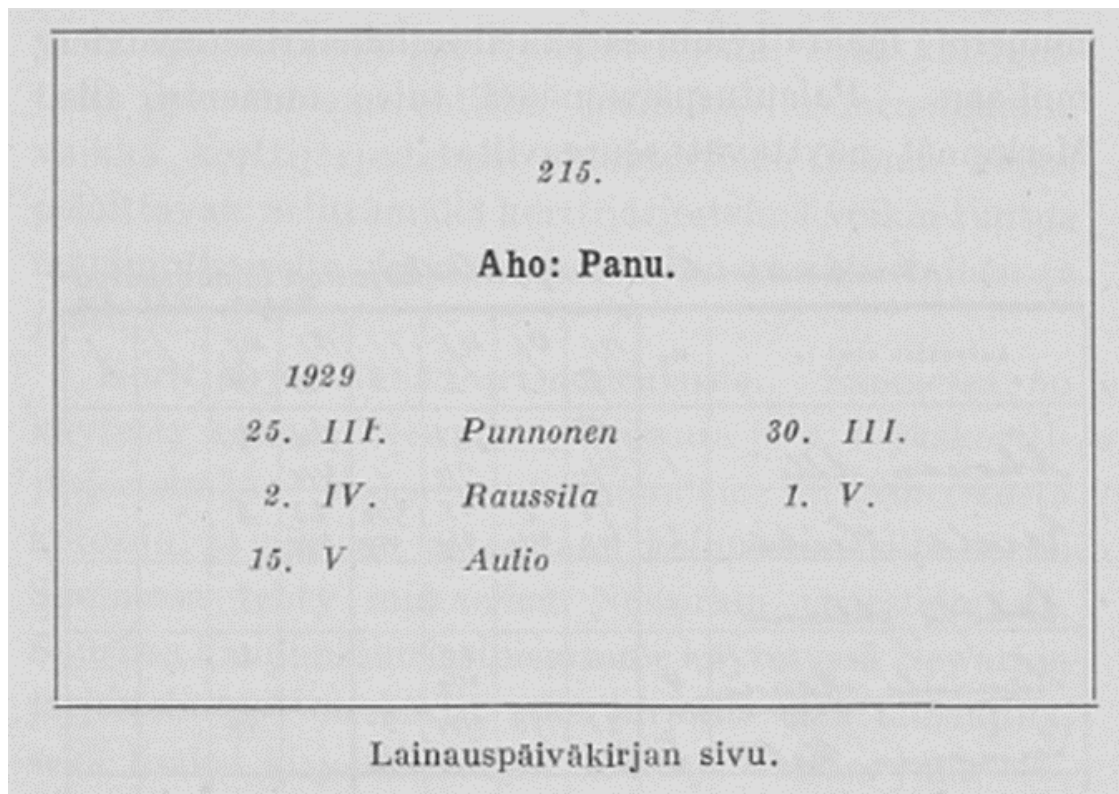
5.1 Lainauspäiväkirja

Varhaisissa kansanomaisissa kirjastoissa oli käytössä lainauspäiväkirja, joka tunnettiin myös nimellä lainauskirja tai nimikirja. Kirjastohoitajan tehtävänä oli merkitä kirjaan tarkasti ja selkeästi jokainen lainaustapahtuma. Lainauspäiväkirjan rinnalla käytettiin usein kirjalueteloa, johon kirjat oli numeroitu ja merkitty saapumisjärjestyksessä, ja jonka pohjalta asiakkaat valitsivat haluamansa kirjan. Jos kirjastossa oli käytössä luokitusjärjestelmä, merkittiin myös kirjan luokka kirjaluetteloon. Lainauspäiväkirja toimi samalla myös tilastointi välineenä, josta pystyttiin tutkimaan kirjaston käytöstä. (Granfelt 1905, 90–92; Kannila 1955, 145.)

Kuva 1. Kortisto mallinen kirjaluetelo (Pietarila 2020)

Lainautapahtumien merkitsemiseen käytettiin pääasiallisesti kolmea eri tapaa. Valittuun tapaan vaikuttivat kirjaston tarpeet ja koko. Ensimmäisessä tavassa kirjat järjestettiin lainakirjaan hankintajärjestyksessä siten, että jokaiselle kirjalle oli oma sivu. Sivun ylälaitaan merkittiin kirjan numero, tekijä ja kirjan nimi. Kirjan tietojen alle kirjoitettiin allekkain erilliset lainautapahtumat vuosiluvuittain. Ylös kirjattiin lainauspäivämäärä, lainaajan nimi ja mahdollisesti osoite, jos kyseessä oli vieraampi henkilö, sekä palautuspäivä. Joissakin tapauksissa kirja on ollut niin suosittu, että uudet lainaajat eivät ole enää mahtuneet samalle sivulle, tällöin on kirjalle tehty uusi sivu kirjan loppupäästä ja lisätty se kirjaan ikään kuin uutena teoksena. Vastaavasti joidenkin kirjojen kohdalla sivut ovat saattaneet jäädä tyhjänlaisiksi, jos kirjaa ei ole lainattu. (Granfelt 1905, 108–109; Kannila 1955, 145, Kustaa 1922, 153–154.)

Kuva 2. Kuva lainauspäiväkirjan sivusta, joka on järjestetty kirjojen mukaan (Kannila 1931, 185)

Toisessa tavassa lainausmerkinnät järjestettiin lainauspäivämäärän mukaan. Lainautapahtumien merkitseminen aloitettiin ensimmäiseltä sivulta, siten että jokaiselle lainalle oli oma juokseva numeronsa. Sivua jaettiin pystyviivoin sarakkeisiin, joista ensimmäiseen merkittiin lainauspäivä, toiseen lainaajan nimi, kolmanteen lainatun kirjan numero, neljänteen lainausmaksu, viidenteen lainan palautuspäivä, kuudenteen muistutukset ja mahdolliset sakot. Tässä tavassa lainauspäiväkirja pystyttiin käyttämään kokonaisuudessaan, eikä kirjasta mennyt sivuja hukkaan. Juokseva luku kertoi myös selkeästi vuotuisen kokonaislainausmäärän. Kolmannessa tavassa lainakirja on järjestetty asiakkaan mukaan. Asiakkaan sivulle merkittiin lainaajan nimi, lainauspäivä tai palautuspäivä ja kirjan hankintanumero. (Sama.)

Lainauskirjan huonoja puolia olivat sen epäkäytännöllisyys. Suuria kirjoja oli hankala ja raskas käsitellä ja kirjaa saattoi kerralla käyttää vain yksi ihminen. Tilastotietojen, kuten kirja ja lainaajakoh- taisten tietojen kerääminen oli hidasta. (Kannila 1955, 145.)

5.2 Lainausvihko

Lainausvihko muistutti hyvin paljon lainauspäiväkirjaa, jossa lainausmerkinnät oli järjestetty aakkosittain lainaajan mukaan. Sivuja jaettiin sarakkeisiin, lainaajat vasemmalle laidalle allekkain ja lainauspäivät yläreunaan vierekkäin. Lainat merkittiin asiakkaan riville lainauspäivän alla olevaan sarakkeeseen. Sarakkeeseen merkittiin lainatun kirjan hankintanumero ja palautuspäivä. Tietokirjojen kohdalla lisättiin usein myös luokkanumero. (Kannila 1931, 183–185.)

Rukeamäen oppilaskirjaston lainauspäiväkirja 1919-20.

Lainausajan nimi ja	No	17/ I	24/ I	31/ I	7/ II	14/ II	21/ II	/	/
<i>Ahonen, Aili</i>	1	23 31/I		61 17/II		3/10 21/II	21		
<i>Gerola, Heikki</i>	2	73 24/I	2 31/I	15 7/II	4/50 17/II	23 21/II	8		
<i>Iskola, Ailiina</i>	3								
<i>Kannula, Mauno</i>	4			60 21/II			2		
<i>Immonen, Katri</i>	5	21 24/I	70 31/I	9/35 7/II	3 21/II		44		

Oppilaskirjastoissa käytetyn lainausvihkon sivu.

Kuva 3. Sivuja oppilaskirjaston lainausvihkosta (Kannila 1931, 184)

Lainausvihko sopi käytettäväksi vain sellaisiin kirjastoihin, joiden käyttäjämäärä rajoittui muutamaan kymmeneen henkilöön ja joiden lainaajat tiedettiin ennakolta. Sen kaltaisia olivat opintokerhot ja varhaiset oppilaskirjastot, joissa vihkoa oli helppoa ja nopeaa käyttää. Joissakin opintokerhojen kirjastoissa lainat merkittiin luettelokortteihin. Tätä tapaa ei kuitenkaan suositeltu sen sotkuisuuden vuoksi. Isompien kirjastojen, kuten kansalaiskirjastojen, käyttöön lainausvihko ei ollut sopiva työväline, koska uusien asiakkaiden lisääminen vihkoon olisi sekoittanut olemassa olevan aakkosjärjestyksen. (Sama.)

5.3 Kuittijärjestelmät

Kuittijärjestelmiä käytettiin pääsääntöisesti tieteellisissä ja kokoelmakirjastoissa, joiden kokoelmat sisälsivät usein arvokkaita teoksia ja lainausliike oli vähäistä. Järjestelmistä oli useita muokauksia. Kuittijärjestelmä oli tarkka, mutta aiheutti paljon töitä kirjastonhoitajalle. (Aimola & Sievänen- Allen 1975, 222–223; Suomen kirjastoseura ym. 1984, 155.)

5.3.1 Kaksiosainen kuittijärjestelmä

Aluksi kaksiosaisessa kuittijärjestelmässä lainaaja täytti itse kuittikaavakkeeseen lainaamansa teoksen nimen ja kuittasi lainan tapahtuneeksi omalla allekirjoituksellaan. Tästä tavasta kuitenkin luovuttiin melko nopeasti, koska toimiakseen kuittikaavakkeeseen merkityt tiedot tuli merkitä siististi ja tarkasti. Kaavakkeen täyttäminen siirtyi kirjastonhoitajalle. Täytetty kaavake jäi kirjaston haltuun ja siitä otettiin kaksoiskappale. Kuitteja säilytettiin kahdella eri tavalla. Toinen järjestettiin kirjan hakusanan mukaan, toinen lainaajan nimen mukaan. Kirjan hakusanan mukaan järjestetyistä kuitteista pystyi kirjastonhoitaja tarkastamaan, mitä teoksia on sillä hetkellä lainassa. Lainajan mukaan järjestetyistä kuitteista pystyttiin tarkistamaan mitä kirjoja tietyllä lainaajalla on lainassa. Palauttaessaan lainan sai asiakas allekirjoittamansa kuitin itselleen vahvistukseksi palautuksesta. Kirjan hakusanan mukaan järjestetty kuitti jäi kirjastoon arkistoitavaksi, josta sitä pystyttiin hyödyntämään luotaessa kirjaston lainaustilastoja. (Aimola & Sievänen- Allen 1975, 222–223; Suomen kirjastoseura ym. 1984, 155.)

5.3.2 Kolmiosainen kuittijärjestelmä

Kolmiosainen kuittijärjestelmä toimi pääasiallisesti samalla tavalla kuin kaksiosainen kuittijärjestelmä. Kolmatta lisäksi tehtyä kuittia pystyttiin hyödyntämään kolmella eri tavalla. Ensimmäisessä vaihtoehdossa kolmatta kuittia säilytettiin aikajärjestyksessä erääntymispäivän mukaan, jolloin päivämäärästä kuitin etuosasta näki selkeästi mitkä lainat vanhenivat sinä päivänä. Toisessa vaihtoehdossa kuitti liitettiin lainatun kirjan mukaan, jolloin se palauttaessa helpotti muiden kuittien löytä-

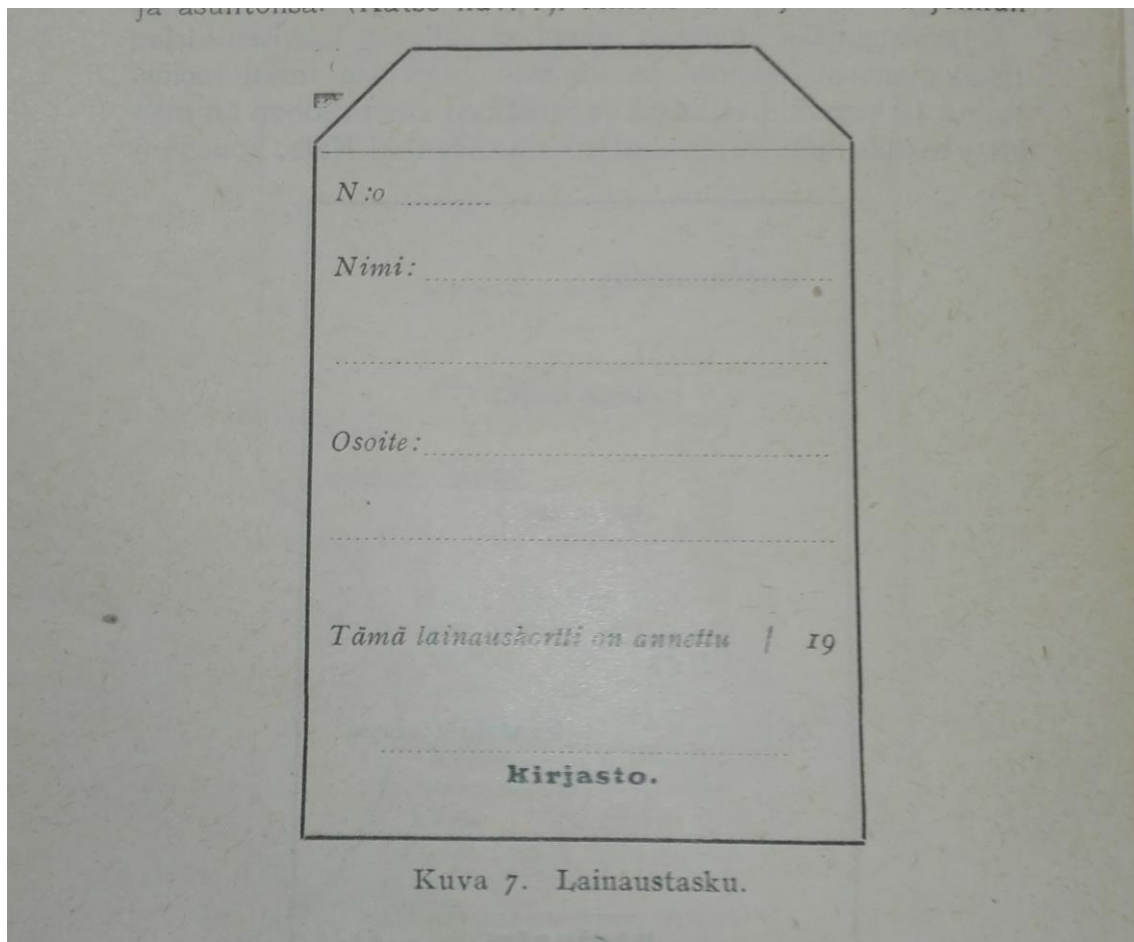
mistä. Kolmannessa tavassa kuitti asetettiin hyllyyn lainatun kirjan paikalle, mikä nopeutti palautuneen kirjan hyllyttämistä oikealle paikalle. (Aimola & Sievänen- Allen 1975, 222–223; Suomen kirjastoseura ym. 1984, 155.)

5.4 Korttijärjestelmät

Korttijärjestelmiä oli useita. Suomessa eniten käytettyjä olivat amerikkalaiset Brownen menetelmä, Newarkin menetelmä, Detroit-menetelmä ja Suomessa kehitetty yksikorttimenetelmä, joka pohjautuu Newarkin menetelmään. Korttijärjestelmät syrjäyttivät nopeasti vanhanaikaiset, hitaat ja työläät lainausjärjestelmät, erityisesti yleisissä kirjastoissa. (Kannila 1931, 185.)

5.4.1 Brownen järjestelmä

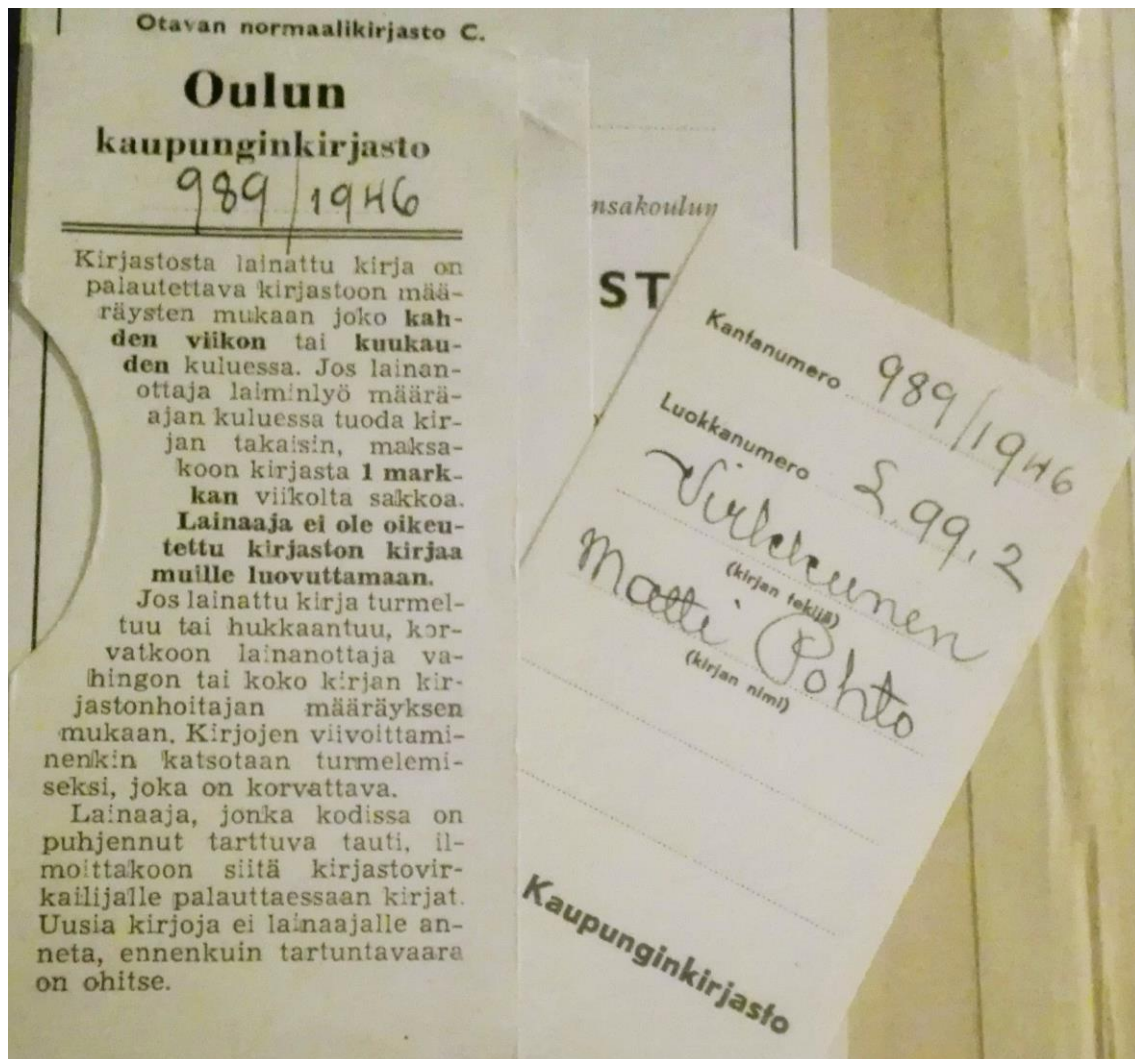
Brownen menetelmä on kehittäjänsä amerikkalaisen kirjastonhoitaja Nina Brownen mukaan nimetty kaksikorttijärjestelmä. Se tunnettiin myös nimellä taskukorttijärjestelmä. Brownen järjestelmässä asiakkaalle tehtiin ohuesta paperista korttipussi, johon merkittiin lainaajan luetteloinumero, nimi ja osoite. Yleisen käytännön mukaan asiakkaan oli mahdollista saada käyttöönsä kaksi korttia, joilla molemmilla saattoi lainata yhden kirjan kerrallaan, mutta joissakin tapauksissa enimmäislainojenmäärä on ollut suurempi. Lainojen määrään vaikuttivat kirjaston koko ja millaisesta kirjastosta oli kyse. Toisella kortilla sai lainata kaikkia kirjoja ja toisella ainoastaan tietokirjoja. Korttipusseja säilytettiin kirjastossa aakkosjärjestyksessä, silloinkin, kun asiakkaalla ei ollut lainoja hallussaan. Korttipussit olivat yleensä voimassa noin kolme vuotta, jonka jälkeen asiakkaalle tehtiin uusi kortti. (Kannila 1931, 185; Palmgren 1910, 53–54.)

Kuva 7. Lainaustasku.

Kuva 4. Brownen järjestelmän korttipussi, joka tunnettiin myös lainaustaskuna (Erlaisia kirjastojen lainausjärjestelmiä 1915, 14)

Jokaiselle kirjastossa olleelle kirjalle tehtiin oma kirjankortti. Kirjankorttiin merkittiin kirjan luetteloinimisnumero, kirjan tekijä ja nimiö. Kun kirja oli kirjaston hyllyllä, säilytettiin kirjankorttia takakanteen liimatussa pahvisessa taskussa. Lisäksi kirjaan liimattiin paperinen päiväyslehti. (Erlaisia kirjastojen lainausjärjestelmiä 1915, 12–15; Kannila 1931, 185.)

Kuva 5. Brownen järjestelmän kirjankortti (Pietarila 2019)

Lainaustapahtuma oli yksinkertainen ja nopea suorittaa. Kirjankortti siirrettiin kirjan takakannen taskusta lainaajan korttipussiin ja päiväyslehteen leimattiin palautuspäivä. Joissakin kirjastoissa kirjankorttiin merkittiin lainaajannumero, mutta se ei ollut välttämätöntä. Päivän päätyttyä kirjastonhoitaja järjesti yhdistetyt kirjankortit ja korttipussit ensin lainatun kirjan kirjanumeron mukaan ja sen jälkeen vielä palautuspäivämäärän mukaiseen järjestykseen niille tarkoitettuihin pahvilaatikoihin. Kirjan palautuessa kirjastoon nähtiin kirjan viimeinen palautuspäivä päiväyslehtestä, jonka mukaan löydettiin asiakkaan korttipussi muiden joukosta. Lopuksi kirjankortti siirrettiin takaisin kirjan taskuun ja korttipussi laitettiin takaisin paikalleen. (Erilaisia kirjastojen lainausjärjestelmiä 1915, 12–15; Palmgren 1910, 53–54.)

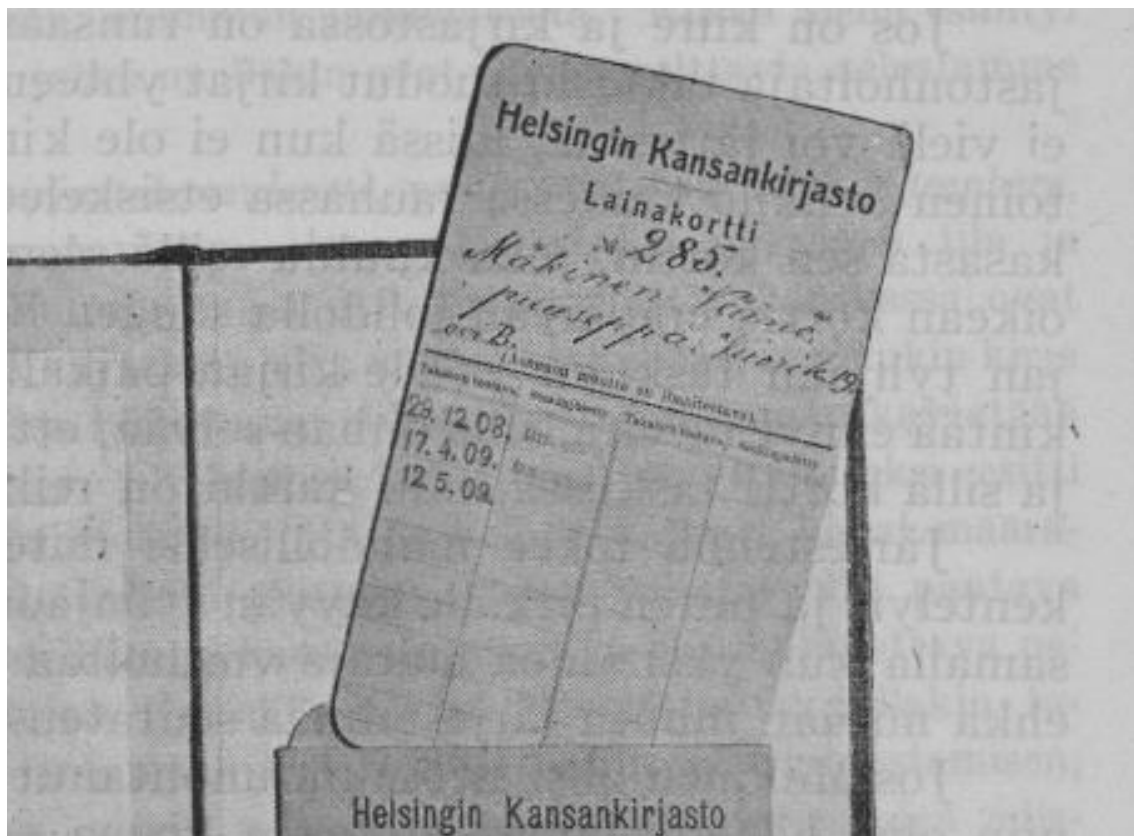
Brownen järjestelmän hyviä puolia olivat sen kustannustehokkuus ja nopeus. Kerran käyttöön otettuna järjestelmää ei tarvinnut uusia, koska kumpaankaan korttiin ei tehty merkintöjä. Ainoa kuluva

tarvike oli päiväyslehti, joka sekin useimmiten kesti kirjan käyttöiän verran. Lisäksi kortit veivät vähän tilaa ja niitä oli helppo käsitellä. Merkintöjen vähyys oli kuitenkin myös Brownen järjestelmän huono puoli. Järjestelmästä ei jäänyt juuri tilastoitavaa tietoa kirjaston käyttöön. (Sippola 1921, 30.)

5.4.2 Newarkin järjestelmä

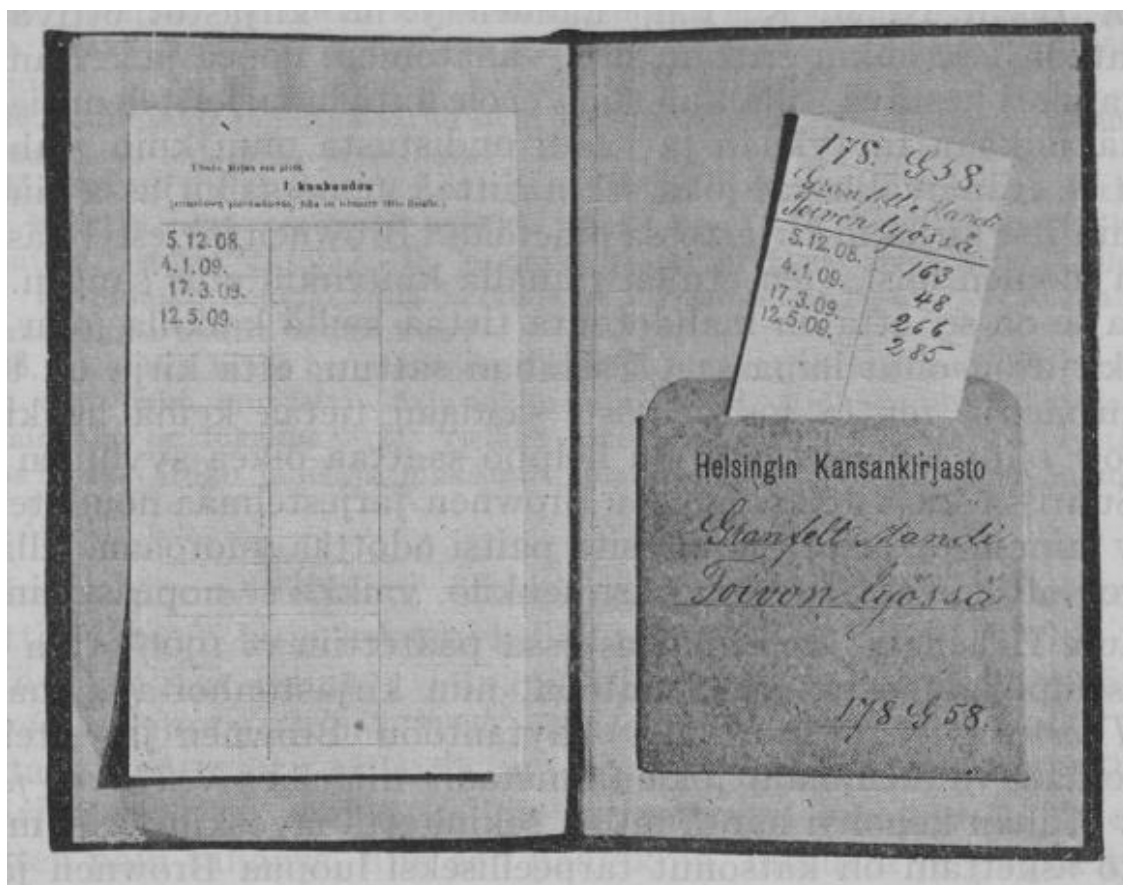
Newarkin järjestelmä yleistyi kansankirjastoissa ja kaupunginkirjastoissa 1910-luvulla. Se oli vanhempi Brownen järjestelmää, mutta otettiin käyttöön monissa kirjastoissa vasta Brownen järjestelmän jälkeen. Käyttötavaltaan se muistutti hyvin paljon Brownen järjestelmää. Molemmat olivat kaksikorttijärjestelmiä, mutta Newarkin järjestelmässä korttipussin sijaan lainaajalle tehtiin lainaajan kortti. Korttiin merkittiin lainaajan numero ja tiedot lainaajaluettelosta, johon oli kirjattu lainaajan nimi, osoite ja muita mahdollisesti tarpeellisina pidettyjä tietoja. Kortti on jaettu sarakkeisiin, joihin merkittiin lainan eräpäivä, sekä kirjaston kuittaus palautuneesta lainasta. (Erilaisia kirjastojen lainausjärjestelmiä 1915, 6–10; Sippola 1910, 10–11; Sippola 1921, 31.)

Jos kirjaston säännöissä sallittiin kahden kirjan lainaus kerrallaan, tehtiin silloin kaksi samalla numerolla varustettua, mutta eri väristä korttia. Toisella kortilla sai lainata mitä tahansa kirjoja ja toisella ainoastaan tietokirjoja. Yleisesti ottaen lainaajakortteja säilytettiin kirjastossa, mutta joissakin tapauksissa kortti luovutettiin asiakkaan haltuun. (Sippola 1910, 10–11.)

Kuva 6. Helsingin kansankirjastossa käytetty lainakortti (Sippola 1910, 11)

Kirjankortti oli vähän lainaajankorttia kapeampi. Siihen kirjattiin kirjanmerkki eli luokkamerkki, kantanumero, tekijän nimi ja nimiö. Kortti on jaettu sarakkeisiin, joihin kirjoitettiin lainan eräpäivä ja kirjan palautumispäivä, sekä lainaajan numero. Kirjan ollessa kirjastossa, laitettiin kortti kirjan takakannessa sijaitsevaan rautapaperista tehtyyn taskuun. Samalle aukeamalle, kirjan viimeiselle lehdelle, liimattiin erä- eli lankeemispäiväliuska. Kirjan ollessa lainassa säilytettiin kirjankorttia kirjastossa sille tarkoitettussa laatikossa. (Sama, 10.)

Kuva 7. Newarkin menetelmän lankeemispäiväliuska ja kirjankortti (Sippola 1910, 10)

Lainaustapahtuman yhteydessä kirjastonhoitaja leimasi palautuspäivän kolmeen eri kohtaan: eräpäiväliuskaan, lainaajankorttiin ja kirjankorttiin. Eräpäiväliuskan merkinnän tarkoituksena oli muistuttaa lainaajaa kirjan palauttamisesta ajallaan, lainaajankortin tehdyistä merkinnöistä pystyttiin seuraamaan asiakkaan lainaushistoriaa, ja kirjankortin merkinnät kertoivat, milloin ja kuinka usein kirjaa on lainattu. Ennen kirjan luovuttamista lainaajalle, vaihtoi kirjastonhoitaja lainaajakortin kirjankortin tilalle takankannen taskuun ja laittoi kirjankortin odottamaan kirjan palautumista sille tarkoitettuun laatikkoon. (Sama, 11.)

5.4.3 Yksikorttijärjestelmä

Yksikorttimenetelmä oli Suomessa laadittu, pelkistetty järjestelmä amerikkalaisten korttijärjestelmien pohjalta. Yksikorttijärjestelmä sopi käytettäväksi esimerkiksi maaseudun pienissä kyläkirjastoissa, joissa vuosilaina määrä jäi alle 15000 kappaleen ja joissa Newarkin käyttö olisi ollut liian kallista. Se ei kuitenkaan soveltunut isompiin kirjastoihin, koska sen käyttö vei paljon aikaa ja henkilötyövoimaa. (Kannila 1955, 157; Suomen kirjastoseura ym. 1984, 156.)

Uusi lainaaja sai asiakseen täyttää ilmoittautumislomakkeen, johon kirjattiin asiakkaan nimi, ammatti, osoitetiedot ja mahdolliset muut tiedot. Samalla lainaaja sai oma järjestysnumeronsa, joka merkittiin lainauskorttiin. Erityisesti isommissa kirjastoissa käytettiin ilmoittautumislomakkeita, joissa normaalien tietojen luovuttamisen lisäksi, uusi asiakas sitoutui noudattamaan kirjaston käyttöohjeita. Ilmoittautumislomakkeita säilytettiin kirjastossa aakkosjärjestyksessä lainaajaluettelona, joka oli joko kortisto- tai vihkomuotoinen. Lainaajaluettelosta pystyttiin myös tarkistamaan, oliko lainaaja jo ennestään kirjaston asiakas. (Sama.)

Yksikorttimenettelmissä lainaajalle kirjoitettiin niin monta lainauskorttia kuin kirjastossa oli lupa antaa kirjoja lainaksi, yleensä 3–4 kappaletta. Lainauskortteja, joilla ei ollut lainoja, säilytettiin kirjastossa niille tarkoitettussa kortistossa, useimmiten lainaajan nimen mukaisessa järjestyksessä. Kirjastoissa, joissa saattoi lainata useamman kirjan kerralla, rajoitettiin, kuinka monta kaunokirjallisuuden teosta asiakas sai kerralla lainata. Tilastointia helpottamaan kirjasto sai halutessaan valita eriväriset lainauskortit kaunokirjallisuutta ja tietokirjallisuutta varten. Lainauskorttiin kirjoitettiin lainaajan järjestysnumero, nimi, ammatti ja osoite. Joissakin kirjastoissa kaikki lainat kirjattiin yhdelle lainauskortille, mutta jos lainaaja ei palauttanutkaan kaikkia kirjojaan samanaikaisesti, kirjoitettiin hänelle uusi kortti jäljelle jääneistä lainoista. Lainauskortin tultua täyteen kirjoitettiin asiakkaalle uusi kortti ja vanha säilytettiin kirjastossa mahdollista jatkokäyttöä varten. (Holmberg 1977, 352–353; Kannila 1955, 157; Suomen kirjastoseura ym. 1984, 156.)

Jokaisen kirjan viimeiselle aukeamalle liimattiin oma eräpäiväliuska, johon merkittiin ylös kirjan luokka ja kartuntanumero. Lainaustapahtumassa eräpäiväliuskan sarakkeisiin kirjattiin lainaajan numero ja päiväysleimasimella palautuspäivämäärä, joka leimattiin myös kirjastossa säilytettävään lainauskorttiin. Lainauskorttiin merkittiin myös kirjan luokka, jos kyseessä on ollut tietokirja ja kirjan kartuntanumero. Palautuksen yhteydessä tarkistettiin, että laina-aika ei ollut ylittynyt ja palautuksen vastaanottanut kirjastonhoitaja kuittasi lainauskorttiin lainan palautuneeksi. (Holmberg 1977, 352–353; Suomen kirjastoseura ym. 1984, 156; Kannila 1955, 147–157.)

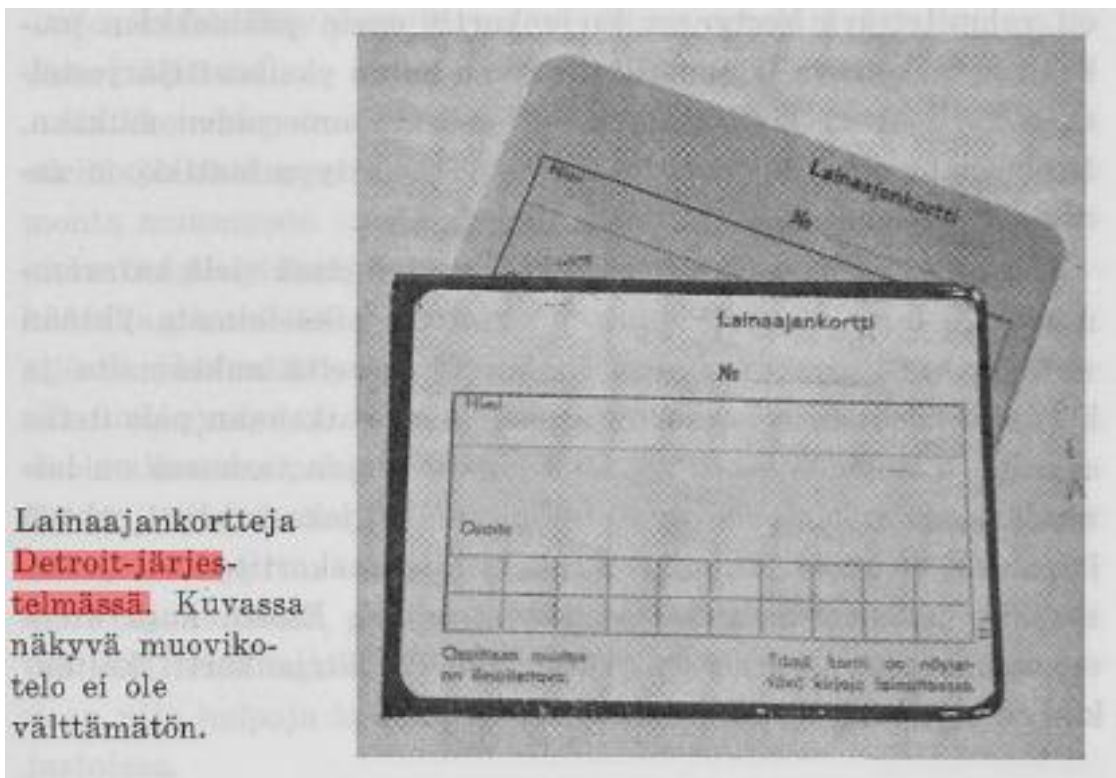

kirjastoon. Vaati myös paljon kirjastonhoitajien aikaa ja tarkkuutta tarkistaa jokaisen palautuneen kirjan kohdalla oliko siitä tehty varauksia. (Suomen kirjastoseura ym. 1984, 156.)

5.4.4 Detroit-järjestelmä

Detroit-järjestelmä oli yksinkertaistettu mukaelma Newarkin järjestelmästä. Sen kehitti vuonna 1929 amerikkalainen Ralph A. Ulveling. Menetelmä sai nimensä Ulvelingin kotikaupungin mukaan. Detroit menetelmä otettiin aluksi käyttöön kirjastoissa, joissa vuosilainaus ylitti 15000 lainaa, eli se toimi hyvin isommassakin kirjastossa. Detroit-menetelmä oli huomattavasti nopeampi kuin yksikorttijärjestelmä, sekä lainaus- että palautusvaiheessa. (Holmberg 1977, 353–354; Suomen kirjastoseura ym.1984, 157–158.)

Detroit-menetelmässä kirjojen takakanteen liimattiin tasku kirjankortin säilytystä varten. Kirjankorttiin merkittiin kirjan osasto, luokka, kartuntanumero, sekä kirjan tekijä ja nimi. Halutessaan kirjasto saattoi valita eriväriset kirjankortit aikuisten ja lasten kirjoille, tieto- ja kaunokirjallisuudelle, sekä ruotsin- ja vieraskieliselle kirjoille. Eriväristen korttien valinta nopeutti ja selkeytti lainojen tilastointia. Detroit-menetelmässä jokainen lainaaja sai lainaajankortin, joka oli henkilökohtainen ja jota lainaaja piti omassa hallussaan. Lainaajankorttiin merkittiin lainaaja numero, nimi, osoite, sekä syntymäaika ja henkilötunnus. (Suomen kirjastoseura ym. 1984, 157.)

Kuva 9. Detroit-järjestelmän lainajakortti (Kannila 1964, 161)

Lainaustapahtumassa kirjankorttiin merkittiin lainaajan numero. Sen teki joko lainaaja itse tai kirjastovirkailija. Virkailijan tehtävänä oli tarkistaa, että numero on oikea. Kun korttiin oli merkitty lainaajan numero, otettiin se pois kirja taskusta ja tilalle laitettiin erääntymispäivä kortti, johon oli jo valmiiksi leimattu erääntymispäivä. Erääntymispäiväkortit leimattiin useimmiten aamusta ennen kirjaston avaamista ja tarpeen mukaan niitä leimattiin lisää päivän aikana. Erääntymispäiväkortit käytettiin uudelleen niin monta kertaa, kuin niissä riitti tilaa. (Sama.)

Kuva 10. Detroit-järjestelmän erääntymispäiväkortteja (Keski-Korhonen 1979)

Päivän aikana kertyneet kirjankortit voitiin järjestää kahdella tavalla. Joko numerojärjestykseen karttunumeron mukaan tai aakkosjärjestykseen pääsanan mukaan. Lopuksi kortit erotettiin muista korteista johtokortilla, johon oli merkitty erääntymispäivä. (Sama.)

Lainaaajan palauttaessa kirjan tarkistettiin, oliko kirja palautettu ajoissa katsomalla kirjan taskussa olleen erääntymispäiväkortin päivämäärä. Sen jälkeen etsittiin kirjankortti kyseisen erääntymispäivä kohdalta ja palautettiin se takaisin omalle paikalleen kirjantaskuun. Kirjojen palauttaminen oli hidasta ja vaati tarkkaavaisuutta, ettei kirjantaskuun mennyt vahingossa väärä kortti. Korttien sekoittuessa saattoi asiakkaalle lähteä virheellinen kirjan takaisinperintä. (Sama, 158.)

Lainaaajista pidettiin kahta luetteloa, aakkosellinen lainaaajan nimen mukaan järjestetty kortisto ja lainaaajan numeron mukaan järjestetty niin sanottu rekisterikortisto. Saadakseen lainaajakortin, asiakkaan tuli täyttää ilmoittautumiskortti, johon kirjattiin lainaajannumero sekä henkilö- ja osoitetiedot.

Rekisterikortit kirjoitettiin ilmoittautumiskorttien tietojen perusteella ja sen jälkeen ne sijoitettiin numerojärjestyksessä rekisterikortistoon. Ilmoittautumiskortit aakkostettiin lainaajan nimen mukaan lainaajankortistoon. (Sama, 158.)

Myöhästyneet lainat löytyivät eräpäivän mukaan järjestettyjen kirjankorttien erääntymispäivän kohdalta. Kirjankortista löytyi numero, jota vastaava etsittiin rekisterikortistosta, josta löytyi lainaajan henkilö- ja osoitetiedot. (Sama, 158.)

Jos asiakas halusi varata kirjan, joka oli jo lainassa, etsittiin kortistosta halutun kirjan kartuntanumero. Numeron löydyttyä käytiin sen jälkeen läpi lainassa olevien kirjojenkortit ja kortin löydyttyä lisättiin kirjankorttiin esimerkiksi paperiliitin, josta saattoi kirjan palautuessa huomata, että kirjasta oli tehty varaus. Kortin etsiminen oli hidasta, mutta se nopeutti varausten etsimistä ja tarkistamista kirjojen palautus vaiheessa. (Sama, 158.)

Detroit-menetelmä antoi kirjastolle paljon tilastotietoa. Jokaisesta päivästä saatiin helposti lainaus-tilasto laskemalla kirjankortit ja merkitsemällä ne tilastokirjaan. Kuukausi- ja vuositilastot saatiin tilastokirjasta eriteltyinä osastoittain ja lajeittain. Tilastoa voitiin pitää myös pääluokan tarkkuudella. (Sama, 157–158.)

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Opinnäytetyön tarkoituksena oli ottaa selvää, minkälaisia käsin käytettäviä lainausjärjestelmiä Suomen lainakirjastoissa on käytetty, ja miten ne ovat kehittyneet ja miksi. Vastauksia kysymyksiin etsittiin kirjastoalan oppimateriaaleista, kirjastojen historiikeista, sekä kansalliskirjaston digitoimista aihetta koskevista artikkeleista. Työtä on pohjustettu Suomen yleisten kirjastojen historialla, jossa keskityttiin lainakirjastojen varhaisiin vaiheisiin, jolloin lainajärjestelmien käyttö tapahtui käsin käytäen. Lisäksi työssä käsiteltiin myös hyllyjärjestystä ja luokitusta, jotka osaltansa vaikuttivat merkittävästi eri lainausjärjestelmien toimintaan.

Ensimmäinen ja todennäköisesti pisimpään käytössä ollut lainausjärjestelmä oli lainauspäiväkirja. Lainauspäiväkirjaa käytettiin pääasiallisesti kolmella tavalla, joissa kirjan merkinnät järjestettiin eri määreiden mukaan. Merkinnät järjestettiin joko kirjojen hankintajärjestyksessä siten, että jokaisella lainattavalla kirjalla oli oma sivu, kirjojen lainauspäivämäärän mukaan kronologisesti tai asiakkaan mukaan. Lainauspäiväkirjasta oli käytössä myös pelkistetty versio, eli lainausvihko, joka merkitsemistapansa vuoksi soveltui vain opintokerhojen ja oppilaskirjastojen käyttöön. Lainauspäiväkirjan käytöstä luovuttiin sen epäkäytännöllisyyden vuoksi. Lainauspäiväkirjat olivat raskaita ja siitä syystä niiden käsittely oli hankalaa. Tilastojen kerääminen kirjoista vaati paljon kirjastonhoitajan aikaa. Lisäksi kirjaan saattoi tehdä merkintöjä vain yksi ihminen kerrallaan ja asiakkaiden palvelu oli hidasta.

Kuittijärjestelmiä käytettiin tieteellisissä ja kokoelmakirjastoissa, joissa lainausaineistot olivat usein arvokkaita tai harvinaisia. Suomen lainakirjastoissa käytettiin kahta erilaista kuittijärjestelmää, kaksiosaista ja kolmiosaista, joista oli käytössä useita eri muokkauksia. Yleisimmässä tavassa käyttää kaksiosaista järjestelmää, lainautapahtumasta kirjatut kuitit säilytettiin lainausaikana kirjastossa. Kuitit järjestettiin kirjastossa lainaajan ja lainatun kirjan mukaan. Palautuksen yhteydessä toinen kuiteista annettiin asiakkaalle ja toinen arkistoitiin tilastointia varten. Kolmiosainen järjestelmä toimi samalla periaatteella kuin kaksiosainen, mutta lisäksi kirjattiin yksi ylimääräinen kuitti. Ylimääräinen kuitti laitettiin joko hyllyyn lainatun kirjan tilalle merkiksi, tai siitä luotiin lainauspäivämäärän mukaan järjestetty lainausrekisteri. Koska kuittijärjestelmät jättivät jälkeensä selkeät tositteet lainautapahtumasta ja oli erityisen tarkka, väärinkäytön ja virheiden mahdollisuudet pienenivät. Kuittijärjestelmät eivät soveltuneet käytettäväksi kansanomaisissa kirjastoissa, koska niiden käyttö oli hidasta, suuritöistä ja vei verrattain paljon tilaa.

Suomen lainakirjastoissa oli käytössä neljä erilaista lainausjärjestelmää, joista kolme oli kehitetty Amerikassa ja neljäs kehitettiin Suomessa amerikkalaisten korttijärjestelmien pohjalta. Brownen menetelmä oli ensimmäinen Suomessa käyttöön otettu korttijärjestelmä. Se tunnettiin myös nimellä taskukorttijärjestelmä. Kyseessä oli kaksikorttijärjestelmä, jossa luotiin asiakkaalle paperinen tasku, johon merkattiin asiakkaan tiedot ja joka toimi samalla lainauskorttina. Jokaiselle kirjalle luotiin oma kortti, jossa oli kirjan tiedot. Lainaustapahtumassa kirjankortti siirrettiin asiakkaan taskukorttiin ja säilytettiin lainauksen ajan kirjastossa. Tapahtumasta ei jäänyt muita jälkiä, kuin kirjan päiväyslehteen merkattu palautuspäivä. Brownen menetelmä oli erittäin kustannustehokas, koska järjestelmän vaatimat tarvikkeet eivät kuluneet, eikä järjestelmää tarvinnut muutenkaan uusia järjestelmän käyttöönoton jälkeen. Se vei myös vähän tilaa ja oli nopea käyttää. Brownen menetelmä soveltui käytettäväksi pienissä maalaiskirjastoissa, mutta kaupunginkirjastoihin se ei soveltunut, koska lainaustapahtumista jäi kirjastolle hyvin vähän tietoa.

Newarkin menetelmä oli Brownin menetelmän tapaan kaksikorttijärjestelmä. Newark oli vanhempi kuin Brownen järjestelmä, mutta sen käyttö yleistyi Suomessa myöhemmin. Newark muistutti käytönsä tavoiltaan hyvin paljon Brownen järjestelmää, mutta se jätti jälkeensä huomattavasti enemmän tilastotietoa, ja siitä syystä soveltui paremmin kaupunginkirjastojen käyttöön. Newarkin menetelmässä asiakkaalle luotiin lainauskortti, johon kirjattiin asiakkaan tiedot. Kirjalle luotiin myös oma kortti, johon kirjattiin kirjan tiedot. Lainaustapahtuman yhteydessä eräpäivä leimattiin lainauskorttiin, kirjankorttiin ja kirjan eräpäiväliuskaan. Lainaajankorttiin merkittiin kirjan tiedot ja kirjankorttiin lainaajan tiedot. Lopuksi kortit vaihtoivat paikkaa siten, että lainaajankortti siirrettiin kirjan taskuun ja kirjankortti järjestettiin kirjastossa kortistoon odottamaan kirjan palautumista. Newarkin käyttö vei paljon aikaa lainaustilanteessa, koska merkintöjen määrä oli verrattain suuri. Lisäksi sen käyttö tuli melko kalliiksi kulumien välineiden vuoksi.

Yksikorttijärjestelmä on Suomessa kehitetty menetelmä amerikkalaisten korttijärjestelmien pohjalta. Se kehitettiin vastaamaan paremmin Suomen lainakirjastojen tarpeita ja oli huomattavasti muita menetelmiä halvempi. Tässä menetelmässä luovuttiin kirjakortin käytöstä, ja käytettiin ainoastaan lainauskorttia, josta löytyivät asiakkaan tiedot. Lainaustapahtumassa kirjan eräpäiväliuskaan merkittiin eräpäivä ja lainauskortissa oleva numero ja lainauskorttiin kirjattiin kirjan tiedot ja eräpäivä. Yksikorttijärjestelmästä jäi jälkeen paljon tilastotietoa kirjaston hyötykäytettäväksi. Mene-

telmän käyttö oli melko hidasta ja vei kokonaisuudessa paljon kirjastonhoitajien työaikaa. Menetelmä oli käytössä useissa maaseudun kirjastoissa, mutta ei soveltunut isompien kaupunginkirjastojen käyttöön.

Viimeisenä korttijärjestelmänä Suomen lainakirjastoissa otettiin käyttöön Detroit-menetelmä, joka on yksinkertaistettu muunnelma Newarkin menetelmästä. Detroit-menetelmä oli järjestelmä, jossa luotiin lainaajalle lainauskortti ja kirjalle kirjankortti ja eräpäiväkortti. Lainauskortista löytyivät lainaajan tiedot, kirjankortista kirjan tiedot ja eräpäiväkortista kirjan viimeinen palautuspäivä. Lainausta-
pahtumassa kirjankortti poistettiin kirjantaskusta ja siihen merkittiin lainaajankortista lainaajan numero, jonka jälkeen se kortistoiitiin muiden saman päivän aikana käytettyjen lainauskorttien kanssa. Kirjan taskuun asetetaan eräpäiväkortti, josta löytyi lainan viimeinen palautuspäivä. Lainaustilastojen kerääminen oli helppoa ja tietoa oli runsaasti. Detroit-menetelmä oli huomattavasti nopeampi kuin yksikorttimenetelmä, sekä lainaus- että palautusvaiheessa, ja soveltui siitä syystä hyvin myös isompien kirjastojen käyttöön.

Lukutaidon lisääntyessä 1800-luvulla kirjastojen suosio kasvoi, lainaajien määrä lisääntyi ja kirjastojen kokoelmat laajenivat vastaamaan kasvanutta tarvetta. Lainausrjestelmän valintaan vaikuttaneita tekijöitä olivat usein kirjaston koko, mahdolliset erityistarpeet, helppokäyttöisyys, taloudellisuus ja tehokkuus. Myös suosiolla on ollut vaikutus järjestelmän valintaan, koska laajassa käytössä olleen järjestelmän käyttökustannukset on pystytty minimoimaan.

7 POHDINTA

Jo ennen aiheen valintaa olin päättänyt tekeväni opinnäytetyön historiallisesta näkökulmasta. Minulla ei ollut aikaisempaa kokemusta historian tutkimuksesta ja halusin miettiä tarkkaan minkä aiheen valitsisin, koska käsitykseni mukaan historiallinen tutkimus vaatii tekijältään paljon. Aluksi harkitsin tutkivani kirjastorakennusten historiaa. Asiaa pohdittuani tajusin, kuinka laajasta aiheesta oli kyse ja selkeän rajauksen löytäminen aiheutti päänvaivaa, joten päädyin luopumaan aiheesta. Lopulta sain idean opinnäytetyöhön harjoittelussa keväällä 2019. Harjoittelun aikana käymäni keskustelut herättivät mielenkiintoni kirjastotekniikkoja kohtaan ja sen seurauksena aiheeksi valikoitui kirjastojen lainausjärjestelmät. Aiheen valinta alkoi mietityttää uudestaan, kun minulle selvisi, kuinka vähän aiheesta löytyy tietoa, mutta koska aihe kiinnosti minua aidosti ja uteliaisuuteni oli herännyt, päätin ottaa haasteen vastaan.

Aluksi päätin rajata aiheen koskemaan lainausjärjestelmiä, joita on käytetty ennen nykyaikaisia atk-järjestelmiä. Harkitsin käsitteleväni myös tietotekniikkaan siirtymistä kirjaston näkökulmasta, mutta päätin jättää atk-osuuden kokonaan pois. Päädyin myös rajaamaan valokuvausmenetelmän pois aihealueesta, koska senkin käyttö vaatii tietotekniikkaa. Mietin myös ajallista rajausta, mutta koska eri lainausjärjestelmiä on käytetty samanaikaisesti, ja ainakin Detroit-menetelmä on ollut käytössä vielä atk-aikaan, ei ajallinen rajausta sopinut työhöni. Päädyin tarkastelemaan lainausjärjestelmiä yhdistäviä tekijöitä, ja löysin niitä järjestelmien käyttötekniikasta. Lopulta päädyin tutkimaan minkälaisia käsin käytettyjä lainausjärjestelmiä Suomessa on käytetty ja miten ne ovat muuttuneet ja kehittyneet.

Kattavien lähdemateriaaleiden löytäminen oli haastavaa. Aihetta ei ole juuri tutkittu aikaisemmin ja erityisesti vanhemmista järjestelmistä, ja niiden käytöstä käytännössä, löytyi hyvin niukasti tietoa. Materiaalien läpikäyminen vaatii siitä syystä enemmän aikaa, kuin mitä olin alustavasti arvioinut, mutta tiedonmurusten yhteen kokoaminen ja yhtenäisen ja järkeenkäyvän lopputuloksen luominen oli todella palkitsevaa. Vaikka valtaosa lukemistani materiaaleista ei soveltunut käytettäväksi opinnäytetyössäni en koe, että niihin käyttämäni aika olisi hukkaan heitetty. Opin ymmärtämään ja arvostamaan kirjastotyötä uudella tavalla. Tärkeimmiksi lähteiksi muodostuivat kirjastonhoidon oppaat.

Historiallisen tutkimuksen tekeminen oli todella mielenkiintoista ja haastavaa. Lisä haastetta toi oma kokemattomuus tutkimuksen teossa. Olen kuitenkin todella tyytyväinen lopputulokseen. Onnistuin mielestäni kokoamaan kattavan katsauksen aiheesta ja löysin vastaukset etsimiini kysymyksiin. Parantamisen varaakin toki löytyy, erityisesti ajan hallinnasta sekä analyysistä.

Opinnäytetyöni aiheesta on mahdollista tehdä jatkotutkimusta. Esimerkiksi haastatteleamalla kirjastonhoitajia, jotka ovat käyttäneet tutkittuja järjestelmiä, voitaisiin saada käytännönläheisempi ja laajempi näkökulma. Lisäksi voitaisiin tehdä vertailua Public Library Movementin vaikutuksesta Suomen ja muiden pohjoismaiden varhaisten lainajärjestelmien kehityskulkuun.

LÄHTEET

Aimola, H. & Sievänen- Allen, R. 1975. Kirjastotyön oppikirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

Autio, S., Katajala-Peltomaa, S. & Vuolanto, V. 2001. Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi. Tampere: Vastapaino.

Erilaisia kirjastojen lainausjärjestelmiä. 1915. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Hietala, M. 2001. Mitä tutkia ja miten? Teoksessa S. Autio, S. Katajala-Peltomaa & V. Vuolanto (toim.), Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Holmberg, I. t. 1977. Kirjastonhoidon käsikirja. Helsinki: Suomen kirjastoseura.

Kalela, J. (2000). Historiantutkimus ja historia. Helsinki: Gaudeamus.

Kananen, J. 2008. Kvali: kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kannila, H. 1931. Kirjastonhoidon opas. Toinen, uudistettu painos. Helsingissä: Kustannusosakeyhtiö Otava. Viitattu 18.8.2019. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/teos/binding/1974524?term=Browning&term=j%C3%A4rjestelm%C3%A4&term=kirjasto&page=1>

Kannila, H. 1955. Kirjastonhoidon opas. Viides, tarkistettu painos. Helsingissä: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Kannila, H. 1964. Kirjastonhoidon opas. Kuudes, uudistettu painos. Helsingissä: Kustannusosakeyhtiö Otava. Viitattu 18.8.2019. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/teos/binding/1975280?term=Kirjastonhoidon&term=opas&term=1964&term=kirjastonhoitoa&term=Opas&page=1>

Keski-Korhonen, K. 1979. Kohde 786 kokoelmassa Kalevi Keski-Korhosen valokuvakokoelma. Suomen kirjastomuseo. Viitattu 11.3.2020. <http://kirjastomuseo.fi/fi/index.php/items/show/6062>

Kustaa, U. 1922. Neuvoja kirjastonhoitajille. Armon sanomat 01.10.1922, nro 10, 151–154. Viitattu 22.8.2019. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/1373001?term=kirjaa&term=lainauskirja&term=kirjat&term=kirjan&term=kirja&term=Kirjat&page=9>

Mäkinen, I. 2009. Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ.

Palmgren, V. 1910. Kirjastot ja kansankasvatus: Muistiinpanoja Pohjois-Amerikan Yhdysvaltoihin. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Renvall, P. 1983. Nykyajan historian tutkimus. 2. painos. Porvoo: WSOY.

Sippola, W. 1910. Luku käytännöllisen kirjastotoimen alalta. Millainen olisi tarkoituksenmukaisin lainausjärjestelmä? Kirjastolehti, 01.02.1910, nro 1, 7–13. Viitattu 22.8.2019. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/925693?page=13&term=lainausj%C3%A4rjestelm%C3%A4>

Sippola, W. 1921. Yksinkertaistettu lainausjärjestelmä. Kansanvalistus ja kirjastolehti 01.01.1921, nro 3-4, 30–33. Viitattu 22.8.2019. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/920997?page=14&term=lainausj%C3%A4rjestelm%C3%A4&term=lainausj%C3%A4rjestelmiin&term=lainausj%C3%A4rjestelmist%C3%A4>

Suomen kirjastoseura, Blinnikka, V., Holmberg, I. & Lehväslaiho, V. 1984. Kirjastotyön perusteet. Helsinki: Kirjastopalvelu.

Tuomi, J. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Vatanen, P. 2002. Sääty-yhteiskunnan kirjastosta kansalaisyhteiskunnan kirjastoksi: Yleisten kirjastojemme murroskausi 1890-luvulta 1920-luvulle. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

